

Urban Ecological Research Open Access

ORIGINAL ARTICLE

Analysis of the Effects of Social Capital and Cultural Capital on the Environmental Behavior of Citizens in the City of Sari

Ali Asghar Gholami^{1*}, Abolghasem Hyderabadadi², Ibrahim Akbari³

¹ Ph.D. Department of Sociology of Economic, Islamic Azad University, Babol Branch, Babol, Iran.

² Assistant Professor, Department of Sociology Islamic Azad University, Babol Branch, Babol, Iran.

³ MSc. Department of Sociology, Islamic Azad University, Tabriz branch, Tabriz, Iran.

Correspondence

Ali Asghar Gholami

Email: asghar_gholami85@yahoo.com

How to cite

Gholami, A.A., Hyderabadadi, A., Akbari, I. (2024). Analysis of the Effects of Social Capital and Cultural Capital on the Environmental Behavior of Citizens in the City of Sari. *Urban Ecological Research*, -(-), -.

ABSTRACT

The present study tries to determine the effects of social and cultural capital on the environmental behavior of citizens in the city of Sari. The research was a cross-sectional survey in terms of applied type and research method. The statistical population of the research was all citizens over 18 years old, and the sample size was 400 people according to the Cochran formula, including the pre-test samples. The sampling method of the research was a multi-stage cluster. The tool for data collection was a researcher-made questionnaire for the variables of social and cultural capital, and the questionnaire of Kaiser et al. (1999) was used to measure the environmental behaviors. In this study, the theory of bio-environmental culture of Georges Thomé and Bourdieu's cultural capital were used as a theoretical framework. SPSS software and Pearson's correlation coefficient tests and regression analysis were used for data analysis. Face validity was used to measure validity and, in all variables, the reliability of the tool was higher than 0/7. The simultaneous investigation of the effects of social and cultural capital on environmental behavior is considered the innovation of this research. The findings showed that the average of environmental behavior patterns among people is relatively high and its average is 3/73 out of 5. The average cultural capital among people is relatively low and its average is 2/79. The average social capital is equal to 3/04. The results of the correlation test showed that there is a significant positive and direct relationship between the amount of social and cultural capital with environmental behavior. To improve the level of environmental behavior, the amount of social and cultural capital should be increased. According to the regression analysis, social and cultural capital variables explain and predict about 23/1% of environmental behavior changes. Social and cultural capital have an effect on environmental behaviors and the effect of social capital is much higher.

KEYWORDS

Social Capital, Cultural Capital, Environmental Behavior, Citizens, Sari.

نشریه علمی

پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری

«مقاله پژوهشی»

تحلیل اثرات سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی بر رفتار زیست‌محیطی شهروندان در شهر ساری

علی اصغر غلامی^{۱*}، ابوالقاسم حیدرآبادی^۲، ابراهیم اکبری^۳

چکیده

مطالعه حاضر، تعیین اثرات سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی بر رفتار هدف از زیست‌محیطی شهروندان در شهر ساری بوده است. پژوهش از نظر نوع کاربردی و روش پژوهش، پیمایش مقطعی بوده است. جامعه آماری پژوهش تمام شهروندان بالای ۱۸ ساله بودند و حجم نمونه طبق فرمول کوکران با احتساب نمونه‌های پیش‌آزمون، ۴۰۰ نفر تعیین گردید شیوه نمونه‌گیری، خوشه‌ای چندمرحله‌ای بوده است. ابزار گردآوری داده‌ها، برای متغیرهای سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی پرسشنامه محقق‌ساخته و برای سنجش و اندازه‌گیری رفتارهای محیط‌زیستی از پرسشنامه کاپر و همکاران (۱۹۹۹) بود. در این مطالعه از نظریه فرهنگ زیست‌محیطی ژرژ تومه و سرمایه فرهنگی بوردیو به‌عنوان چارچوب نظری استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد. از اعتبار صوری برای سنجش روایی استفاده شد و پایایی ابزار در تمام متغیرها بالاتر از ۰/۷ به دست آمد. بررسی هم‌زمان اثرات سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی بر رفتار زیست‌محیطی به‌عنوان نوآوری این پژوهش می‌باشد. یافته‌ها نشان داد میانگین الگوهای رفتار زیست‌محیطی در بین افراد نسبتاً بالا بوده و میانگین آن از عدد ۵ برابر با ۳/۷۸ است. میانگین سرمایه فرهنگی در بین افراد نسبتاً پایین بوده و میانگین آن ۲/۷۹ است. میانگین سرمایه اجتماعی برابر با ۳/۰۴ است. نتایج آزمون همبستگی نشان داد بین میزان سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی با رفتار زیست‌محیطی رابطه معنادار مثبت و مستقیم وجود دارد. برای ارتقای میزان رفتارهای زیست‌محیطی، باید میزان سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی را بالا برد. طبق تحلیل رگرسیون متغیرهای سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی حدود ۲۳/۱ درصد از تغییرات رفتار زیست‌محیطی را تبیین و پیش‌بینی می‌کنند. سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی بر رفتارهای زیست‌محیطی اثرگذار هستند و اثر سرمایه اجتماعی بیشتر است.

واژه‌های کلیدی

سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، رفتار زیست‌محیطی، شهروندان، ساری.

^۱ دکتری، گروه جامعه‌شناسی توسعه اقتصادی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بابل، بابل، ایران.
^۲ استادیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بابل، بابل، ایران.
^۳ کارشناس ارشد، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز، تبریز، ایران.

نویسنده مسئول: علی اصغر غلامی
رایانامه:

asghar_gholami85@yahoo.com

استناد به این مقاله:

غلامی، علی اصغر؛ حیدرآبادی، ابوالقاسم و اکبری، ابراهیم (۱۴۰۳). تحلیل اثرات سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی بر رفتار زیست‌محیطی شهروندان در شهر ساری. فصلنامه علمی پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، (-)، (-).

مقدمه

فشار آلودگی‌های زیست‌محیطی در مرز بحرانی است و هنوز جامعه فرهنگی کشور در سطوح ادراک مفاهیم، روش‌شناسی‌های نوین و غیره تاکنون نتوانسته است آن‌طور که باید و شاید به صورت فرهنگ زیست‌محیطی و کاربردی در کشور جایگاهی پیدا نماید. رفتارهای زیست‌محیطی ضمن اینکه بر بیشتر مسائل و تهدیدهای زیست‌محیطی تأثیر می‌گذارند خود نیز از عواملی تأثیر می‌پذیرند (احمدیان و حقیقتیان، ۱۳۹۵: ۲۸). اخلاق زیست‌محیطی رفتار ایده‌آل بشر نسبت به محیط زندگی خود اعم از محیط طبیعی، محیط اجتماعی و فرهنگی است (ازدري، ۱۳۸۲: ۲۷-۲۸). به دلیل خلأهای آموزشی و آگاهی‌های زیست‌محیطی، نبود احساس مسئولیت در کل جامعه، عدم اخلاق اجتماعی مناسب و غیره و به‌طور خلاصه فقر فرهنگی ناشی از آن، آلودگی‌های زیست‌محیطی و کشور را به مرز بحرانی سوق داده است (ادهمی و اکبرزاده، ۱۳۹۰: ۳۸).

از مسائل روز جهان مسئله حفظ محیط‌زیست است. فاجعه زیست‌محیطی نه‌تنها آرامش و امنیت را از زندگی انسان می‌رباید که موجودیت بشر را تهدید می‌کند، به همین دلیل در محافل علمی و سیاسی بحث زیست‌محیطی پر سر و صداترین و جدی‌ترین بحث روز است (ولایی، ۱۳۸۴: ۲۴-۲۴). اسفندیارپور و همکاران (۱۳۹۹)، معتقدند که یکی از مواردی که هم‌اکنون در تخریب محیط‌زیست نقش اصلی داشته باشد، تسلط بشر در مدرنیته بر طبیعت به‌واسطه دانش تکنیکی و ابزاری است که بشر برای ثروت‌اندوزی بر آن دست یافته است (اسفندیارپور و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۳).

محققان زیست‌محیطی معتقدند که امروزه بحران‌های زیست‌محیطی به طرز نگران‌کننده‌ای زندگی انسان را تهدید کرده تا حدی که حیات انسان و دیگر موجودات را در کره خاکی به مخاطره انداخته است. نتایج بسیاری از تحقیقات در ایران حاکی از تخریب محیط‌زیست و نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی و یا سازمانی بر تخریب محیط‌زیست و رفتارهای زیست‌محیطی است (نواح و همکاران، ۱۴۰۰، غلامی و همکاران، ۱۴۰۰؛ ادهمی و اکبرزاده، ۱۳۹۲؛ احمدیان و همکاران، ۱۳۹۵؛ کلاتتری و همکاران، ۱۳۹۵؛ غلامی و همکاران، ۱۳۹۹؛ صالحی و امامقلی، ۱۳۹۱؛ پورترکارونی و همکاران، ۱۳۹۰؛ زارع و همکاران، ۱۳۹۹ و فرهمند و همکاران، ۱۳۹۳).

امروزه مسائل زیست‌محیطی عمیقاً دارای مفاهیم اجتماعی هستند و بخش عمده‌ای از باورها و رفتارهای زیست‌محیطی افراد تحت تأثیر نظام‌های فرهنگی و اجتماعی، تغییر و تحول می‌یابند. رفتار انسان در قبال محیط‌زیست تحت تأثیر مدرنیته و فرایندهای

آن به رفتاری بحران‌آفرین تبدیل شده است (کلاتتری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲). در شهر ساری نیز می‌توان شاهد انواع و اقسام آلودگی‌ها بود که آن را در زندگی روزمره می‌توان شاهد بود. به‌عنوان مثال آلودگی هوا، تخریب محیط‌زیست، از بین رفتن جنگل‌ها، استفاده بیش از اندازه از سموم شیمیایی، آلودگی صوتی و غیره برخی از این مسائل زیست‌محیطی هستند. بدیهی است اگر اقداماتی اساسی در زمینه حفاظت از منابع زیستگاهی و طبیعی استان صورت نپذیرد، در آینده نزدیک مشکلاتی جدی در خصوص محیط‌زیست به وجود می‌آید. بر این اساس، مقاله با هدف تحلیل اثرات سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی بر رفتار زیست‌محیطی شهروندان در شهر ساری استان مازندران انجام شده و به دنبال پاسخ به این سؤال است که نقش این عوامل بر رفتار زیست‌محیطی چگونه است؟

مبانی نظری

محیط‌زیست و رفتارهای زیست‌محیطی

محیط‌زیست و رفتارهای زیست‌محیطی یکی از شاخص‌های مهم توسعه پایدار هر کشوری است. به همین خاطر پژوهش‌های مختلفی در زمینه رفتارهای زیست‌محیطی در داخل و خارج از کشور انجام شده است. هر کدام با دیدگاه و رویکرد خاصی به این موضوع نگاه کرده‌اند. در این مقاله به اثرات سرمایه اجتماعی و فرهنگی بر رفتار زیست‌محیطی اشاره شد. در استان مازندران و شهر ساری چنین پژوهشی صورت نگرفته است که محقق سعی کرده است تا در جامعه آماری جدیدتری به آزمون رفتارهای زیست‌محیطی بپردازد.

نگرش افراد نسبت به محیط‌زیست شهری در سال‌های اخیر دچار تغییر و دگرگونی شده است. جامعه‌شناسی محیط‌زیست عمدتاً به بررسی علمی رابطه جامعه مدرن با بحران‌ها و مسائل محیط‌زیست می‌پردازد و در این میان بیشتر بر ابعاد اجتماعی پیرامون محیط‌های طبیعی و بشر ساخته متمرکز است (فروتن کیا و نواح، ۱۳۹۶: ۸۱).

آنتونی‌گیدنز^۱ درباره موضوعات زیست‌محیطی بر پرداختن نظریه اجتماعی به محیط‌های شهری و ساختگی تأکید دارد. شهرنشینی پیامدهایی در مورد چگونگی تشکیل محیط طبیعی، درک از آن و عمل در برابر آن دارد. مفهوم سرمایه فرهنگی از نظر بوردیو^۲، به مجموعه‌ای از توانمندی‌ها، عادات و طبع‌های فرهنگی شامل دانش، زبان، سلیقه یا ذوق و سبک زندگی، دلالت می‌کند. این سرمایه فرهنگی دارای سه بعد مجسم یافته، عینیت یافته و

جوانب سیاه و تیره‌تر پیشرفت به نحو فزاینده مباحثات اجتماعی را زیر سیطره خود می‌گیرند. آنچه که نه کسی می‌دید و نه کسی می‌خواست، یعنی به خطر افتادن بشر به دست خودش و ویران کردن طبیعت، دارد به موتور محرک تاریخ بدل می‌شود (نصرتی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۶).

رفتار زیست‌محیطی، رفتاری است که فرد در برخورد با محیط‌زیست از خود بروز می‌دهد (پورتراکرونی و همکاران، ۱۳۹۰). رفتارهای محیط‌زیستی مجموعه‌ای از کنش‌های افراد جامعه نسبت به محیط‌زیست است که در یک طیف وسیع از احساسات، تمایلات و آمادگی‌های خاص برای رفتار نسبت به محیط‌زیست را شامل می‌شود (عقیلی و همکاران، ۱۳۸۸).

بوم‌شناسی اجتماعی

یکی از رهیافت‌های موجود در زمینه زیست‌محیطی، بوم‌شناسی اجتماعی است. بوم‌شناسی اجتماعی بر این باور است که تمام مشکلات زیست‌محیطی، از مشکلات اجتماعی ناشی می‌شوند و بدون عزم جدی برای حل آن‌ها، مشکلات بوم‌شناختی نیز نمی‌توانند به‌روشنی درک شده و برطرف شوند (سلیمان‌پور و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۸). بوم‌شناسی اجتماعی^۳ دیدگاهی که بر طبق آن مشکلات زیست‌محیطی ناشی از مسائل اساسی اجتماعی است و باید آن‌ها را در متن جامعه درک و رفع کرد. رابرت ازار پارک^۴ در اثرش با نام شهر می‌گوید: «محیط‌شناسی اجتماعی از آن‌رو به مطالعه روابط موجودات انسانی در چارچوب فضا و زمان می‌پردازد که این روابط از نیروهای گزیننده، توزیع‌کننده و انطباق‌بخش محیط طبیعی تأثیر می‌پذیرند» (Cosser, 2013: 128).

سرمایه اجتماعی متشکل از جنبه‌های عینی و ذهنی سازمان اجتماعی مانند شبکه‌های اجتماعی، اعتماد و هنجار است که فرد می‌تواند از آن‌ها به‌منزله منابعی برای پیگیری اهداف خود استفاده کند. سرمایه اجتماعی، شکل و نمونه ملموسی از یک هنجار غیررسمی است که باعث ترویج همکاری بین دو یا چند فرد می‌شود (فوکویاما^۵، ۱۳۸۴: ۱۷۰). سرمایه اجتماعی دارای سه بعد اعتماد، آگاهی و مشارکت اجتماعی است. اعتماد اجتماعی داشتن حسن ظن به دیگران در روابط اجتماعی که دارای دو طرف اعتماد‌کننده و اعتماد شونده، فرد یا گروه، است که تسهیل‌کننده روابط اجتماعی بوده و امکان سود یا زیان را در خود نهفته دارد (امبرکافی، ۱۳۸۰: ۱۱). مشارکت اجتماعی دربرگیرنده انواع مختلف کنش‌های فردی و گروهی به‌منظور دخالت در تعیین سرنوشت خود و جامعه و تأثیر نهادن بر فرایندهای تصمیم‌گیری درباره امور عمومی است

نهادینه شده است. با افزایش ابعاد سرمایه فرهنگی، سرمایه فرهنگی افراد افزایش می‌یابد و در نتیجه نگرشی زیست‌محور و رفتارهای زیست‌محیطی در جامعه نسبت به محیط‌زیست صورت گیرد (صالحی و امام‌قلی، ۱۳۹۱: ۹۸). بنابراین سرمایه فرهنگی بر روی رفتارها و نگرش‌ها و کنش‌های زیست‌محیطی اثرگذار هستند.

محرمانه‌نژاد و تهرانی (۱۳۸۹)، انواع نگرش به محیط‌زیست در نظریه اجتماعی را به چهار دسته نگرش به محیط‌زیست طبیعی، نگرش به محیط‌زیست به‌عنوان روستا یا باغ، نگرش به محیط‌زیست شهری و نگرش به محیط‌زیست جهانی تقسیم می‌کنند.

در الگوی رفتار محیط‌گرایانه کالموس و اجی‌من^۱، دانش، ارزش‌ها و نگرش‌های زیست‌محیطی را همراه با پیوند عاطفی به منزله ترکیبی پیچیده با نام آگاهی زیست‌محیطی در نظر گرفته شد. عوامل بیرونی و درونی رابطه مستقیم با رفتارهای محیط‌زیستی دارند. رفتار انسان نسبت به محیط‌زیست از عوامل بیرونی و عوامل درونی تأثیر می‌گیرد. برخی عوامل بر گروه‌های اجتماعی وسیع تأثیر می‌گذارند؛ در حالی که برخی دیگر تنها بر گروهی از افراد تأثیر دارند (Kollmuss & Agyeman, 2002: 239). برخورد دوستانه با محیط‌زیست زمانی راحت‌تر است که شرایط از رفتار حمایتی، حمایت می‌کنند (Krajhanzl, 2010: 257).

پارادایم نوین زیست‌محیطی اهمیت محیط طبیعی در جهت زندگی بشری را منعکس می‌کند و نوع بشر را فقط به‌عنوان جزئی از یک اکوسیستم بزرگ‌تر معرفی می‌کند و معتقد است که امورات انسانی تحت تأثیر طبیعت و همین‌طور جامعه قرار می‌گیرد به همین ترتیب، محیط بیوفیزیکی، محیط مادی برای کنش انسانی ایجاد می‌کند (نصرتی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۰). مفهوم پارادایم نوین زیست‌محیطی می‌تواند به فهم ما از آنچه که به‌عنوان نگرش زیست‌محیطی مطرح شده کمک کند. بنابراین این دیدگاه می‌تواند ابزاری مناسب جهت سنجش نگرش زیست‌محیطی در رابطه با رفتارهای زیست‌محیطی باشد.

به اعتقاد ال‌ریش بک^۲ مخاطرات ایجاد شده زیست‌محیطی نه‌تنها ملی است، بلکه باید در سطح جهانی به آن توجه کرد. در چنین وضعی او به نقش مهم رسانه‌های جمعی برای نمایاندن ریسک‌ها و پیامدهای مخاطره‌آمیز آن‌ها تأکید می‌کند، همچنین معتقد است برای مقابله با ریسک‌ها و مخاطرات باید بین فعالان عرصه محیط‌زیست از پایین‌تر سطوح سیاست‌گذاری تا بالاترین سطوح آن رابطه برقرار باشد (آقایاری هیر، ۱۳۹۶: ۸). به گفته ال‌ریش بک جامعه مخاطره‌آمیز به معنی عصری است که در آن،

3. Social Ecology
4. Robert Ezra Park
5. Fukuyama

1.. Kollmuss & Agyeman
2. Ulrich Beck

پیشینه پژوهش

مطالعه پیشینه تجربی رفتارهای زیست‌محیطی از زوایای مختلفی دارای اهمیت و ضرورت است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

زارع و همکاران (۱۳۹۹)، در مقاله تحت عنوان «فراتحلیل عوامل مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی در بین شهروندان» نشان دادند متغیرهای سن، تحصیلات، سرمایه اجتماعی و نیت زیست محیطی بیشترین اندازه اثر و متغیرهای فردگرایی، جنسیت و سبک زندگی کمترین اندازه اثر را در رفتارهای زیست‌محیطی افراد دارند.

غلامی و همکاران (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای با عنوان «سرمایه فرهنگی و رفتار زیست‌محیطی در شهر ساری» نشان دادند که سرمایه فرهنگی بر رفتارهای زیست‌محیطی اثرگذار است. و در نهایت عوامل فرهنگی مانند سرمایه فرهنگی و تحصیلات، عامل تعیین‌کننده حفظ محیط‌زیست در یک جامعه هستند.

احمدی و همکاران (۱۳۹۹)، در مقاله تحت عنوان «بررسی نگرش و رفتار زیست‌محیطی شهروندان شیراز» نشان دادند که بسیاری از تهدیدات زیست‌محیطی، تخریب منابع و آلوده‌سازی محیط پیامد رفتار انسانی است. تنها تغییر در رفتار انسانی می‌تواند این مشکلات زیست‌محیطی را کاهش دهد. سن، میزان نگرانی درباره مسائل محیط‌زیست و روند تخریب آن، تحصیلات و نگرش با متغیر وابسته رابطه معناداری را نشان می‌دهند.

اسفندیارپور و همکاران (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای با عنوان «رابطه بین کیفیت زندگی و هویت ملی با فرهنگ محیط‌زیستی شهر کرمان» نشان دادند که با ارتقای کیفیت زندگی افراد، آگاهی، نگرش و رفتارهای محیط‌زیستی آن‌ها ارتقا پیدا کرده است. از طرفی هویت ملی افراد درباره توجه به فرهنگ محیط‌زیستی برای نسل‌های قبل بیشتر از الان بوده است و این نگاه طبیعت دوستی در بین آن‌ها در مقایسه با نسل کنونی بیشتر بوده است.

جعفری‌نیا (۱۳۹۹)، در پژوهش خود نشان داد سرمایه اجتماعی بر رفتارهای زیست‌محیطی اثرگذار هستند. یعنی بین تعامل اجتماعی، اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی و رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان شهر بوشهر رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد.

موحدمجد و سلامتیان (۱۴۰۰)، در مقاله‌ای با عنوان «سلامت معنوی و رفتار زیست‌محیطی شهر کرمانشاه» به این نتیجه دست یافتند که رابطه مثبت و معنادار بین سلامت معنوی و ابعاد آن (سلامت وجودی و سلامت مذهبی)، میزان تحصیلات، میزان تحصیلات پدر، میزان تحصیلات مادر، طبقه اجتماعی و جنسیت با رفتار زیست‌محیطی است.

غلامی و همکاران (۱۴۰۰)، در مقاله‌ای با عنوان «رفتارهای زیست‌محیطی و اثر دینداری بر آن در شهر ساری» نشان دادند

(اخشی و گلابی، ۱۳۹۴: ۱۴۵). آگاهی زیست‌محیطی، توانایی فرد در درک و ارزیابی اثر جامعه بر اکوسیستم بوده و آگاهی زیست‌محیطی در قالب درک مسائل زیست‌محیطی و منشأ و پیامدهای آن‌ها آشکار می‌شود (خواجeh‌شاهکویی و همکاران، ۱۳۹۳). سرمایه فرهنگی شامل کاربرد زبان، منش‌ها، جهت‌گیری‌ها و تمایلات است و دارای وجوه پیچیده و ظریفی در نحوه رابطه فرد با فرهنگ و زبان است (جنکینز^۱، ۱۳۸۵: ۱۷۸). سرمایه فرهنگی مجموعه‌ای از روابط، معلومات، اطلاعات و امتیازات دانست که فرد برای حفظ کردن یا به دست آوردن یک موقعیت اجتماعی از آن استفاده می‌کند (صالحی‌امیری، ۱۳۸۶: ۶۴). سرمایه فرهنگی دارای سه بعد (سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته، عینیت‌یافته و نهادینه شده) است (بورديو، ۱۳۹۷).

یورگن هابرماس^۲ معتقد است تنها رابطه ما با محیط‌زیست طبیعی، رابطه ابزاری است که منافع تولیدی، حسابگرانه و فنی درباره اینکه چگونه می‌توانیم بهتر از آن بهره‌کشی کنیم، بر آن حاکم است (محرم‌نژاد و تهرانی، ۱۳۸۹: ۶). به اعتقاد هابرماس اگرچه شکل‌گیری بنیان‌های نظام اجتماعی بر پایه جهان زیست است اما این نظام به تدریج از جهان حیاتی فاصله گرفت و خود را بر جهان زیست مسلط کرد. به همین دلیل جهان زیست منطق درونی حیات خود را از دست داد و اصولی از بیرون به آن دیکته شد. این نقطه شروع خطر و تهدید جهان زیست است. برای مقابله با این وضعیت جنبش‌های محیط‌زیستی در قالب فعالیت جامعه مدنی برای مقابله با نفوذ و سلطه جهان نظام بر جهان زیست برپا شده‌اند.

کاکرهام^۳ رفتارهای پرخطر را بازتاب موقعیت طبقاتی در ساختار اجتماعی در نظر می‌گیرد. سبک زندگی با نگرش و رفتار زیست‌محیطی فرد رابطه نزدیکی دارد. افرادی که از تحصیلات بالاتری برخوردارند و بهتر آموزش دیده‌اند از سبک زندگی مثبت (سالم) بهره‌مند می‌باشند، رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه‌ای نسبت به محیط‌زیست دارند یعنی میزان استفاده از انرژی آن‌ها در سطح مطلوبی است، از وسایل استاندارد با محیط‌زیست استفاده می‌کنند و رفتار زیست‌محیطی حامی‌گرایانه‌ای نسبت به محیط‌زیست خود دارند؛ ولی افرادی که سطح تحصیلات پایینی برخوردارند و به‌گونه‌ای مناسب آموزش ندیده‌اند، سبک زندگی منفی دارند، بالعکس از رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه‌ای برخوردار نیستند. با توجه به مباحث نظری ارائه شده، می‌توان از تئوری سرمایه فرهنگی پیر بورديو^۴ و فرهنگ زیست‌محیطی ژرژ تومه^۵ به‌عنوان چارچوب نظری استفاده شد.

- 1.
2. Jürgen Habermas
3. Cockerham
4. Pierre Bourdieu
5. Tohme & Georges

نشان داد که ملاحظات زیست‌محیطی عمومی مردم، یعنی مقادیر زیست کره و هویت زیست‌محیطی، می‌تواند رفتار طرفدار محیط‌زیست را در افراد ایجاد کند. ملاحظات زیست‌محیطی عمومی افراد با بازیافت و فعالیت‌های زیست‌محیطی رابطه مثبت دارد.

داریانتو و سانگ^۳ (۲۰۲۰)، به فراتحلیل رابطه بین دل‌بستگی به مکان و رفتار طرفدار محیط‌زیست پرداختند. نتایج بررسی آن‌ها نشان داد که اول، تأثیر کلی وابستگی به مکان بر رفتار طرفدار محیط‌زیست مثبت است و قدرت اثر متوسط است. دوم، این تأثیر در فرهنگ‌های جمع‌گرایانه در مقابل فردگرایی بیشتر است. سوم، این تأثیر به نوع کاربر مکان نیز بستگی دارد و برای گردشگران در مقابل ساکنان محلی بیشتر است. چهارم، اندازه‌گیری کلی پیوست مکان نسبت به اقدامات متمرکز بر یکی از ابعاد آن، اندازه اثر بیشتری ایجاد می‌کند. سرانجام، معیارهای خاص رفتارهای محیطی، اندازه اثر بیشتری نسبت به موارد غیر خاص، تولید می‌کنند.

هندی و همکاران^۴ (۲۰۲۱)، انگیزه‌های اساسی رفتارهای زیست‌محیطی را در بین دو نسل کره جنوبی «والدین و فرزندان»، مطالعه نمودند. طبق یافته‌های آن‌ها تفاوت نسلی در زمینه‌سازی انگیزه‌های رفتارهای محیطی وجود دارد. انگیزه‌های زیست‌محیطی احتمالاً باعث ارتقای رفتارهای زیست‌محیطی در بین نسل‌های کره جنوبی می‌شود.

لیو و همکاران^۵ (۲۰۲۱)، به مطالعه تأثیر استفاده از اینترنت بر رفتارهای حامی محیط‌زیست در چین پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که چگونه استفاده از اینترنت رفتارهای طرفدار محیط‌زیست را شکل می‌دهد. همچنین استفاده از اینترنت تأثیر مثبت زیادی بر دانش زیست‌محیطی و تهدیدهای آلودگی محیطی و تأثیر منفی بر رضایت از حفاظت از محیط‌زیست دولتی دارد. استفاده از اینترنت نه تنها مستقیماً بر رفتارهای حامی محیط‌زیست تأثیر می‌گذارد بلکه از طریق تأثیرات واسطه‌ای و به‌طور غیرمستقیم نیز بر رفتارهای محیطی تأثیر می‌گذارد.

اسمیت و کینگستون^۶ (۲۰۲۱)، به بررسی عوامل جمعیت‌شناختی، نگرشی و اجتماعی بر توجه و رفتار طرفدار محیط‌زیست پرداختند. تغییرات آب و هوایی انسانی در حال حاضر سیستم‌های موجود جوامع انسانی را تهدید می‌کند و روانشناسی نقش مهمی در کاوش و باز کردن پیش‌بینی کننده‌های رفتارهای پایدار و نگرانی‌های زیست‌محیطی دارد. عوامل

یکی از عوامل اثرگذار بر رفتارهای زیست‌محیطی زنان، میزان دینداری و آموزه‌های دینی است. بین دینداری و رفتار زیست-محیطی رابطه معنادار مثبت و مستقیم (ضریب پیرسون ۰/۴۶۵) وجود دارد. بنابراین دینداری و آموزه‌های دینی نقش مهمی در افزایش رفتارهای زیست‌محیطی زنان دارد.

نواح و همکاران (۱۴۰۰)، در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل داده بنیاد رفتار زیست‌محیطی در مواجهه با پسماندهای کرونیایی (مطالعه شهروندان بالای ۱۸ سال شهر بروجرد)» نشان داد که «رفتار زیست‌محیطی در یکی از انواع: ۱) محیط‌دوستانه (مسئولانه)، ۲) محیط‌بینانه (لاقیدانه) و ۳) محیط ستیزانه (وندالیستی) به‌عنوان راهبرد مطرح است.

دشتکی و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهش‌شان خود تحت عنوان «تبیین اخلاق زیست‌محیطی شهروندان در تعالی محیط‌زیست» نشان دادند که بحران زیست‌محیطی شهرها، ناشی از نگرش مادی بشر به‌نظام محیط‌زیست و به‌تبع آن اخلاق نادرست شهروندان در مواجهه با آن است.

رضایی مقدم و شهرکی (۱۴۰۱)، در پژوهش‌شان با عنوان «رفتار زیست‌محیطی دانش‌آموزان ابتدایی شهرستان آمل» که بررسی کردند نشان دادند که عوامل فردی شامل آگاهی، عوامل انگیزشی، عادت‌ها و نگرش در رفتارهای زیست‌محیطی اثرگذار هستند.

مهنی رفتار و نعیمی (۱۴۰۱)، در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل رابطه بین ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی حوضه آبخیز هلیل‌رود» نشان دادند که نگرش، هنجارهای ذهنی، کنترل رفتار درک شده، نیت و رفتار، سن و تحصیلات بر رفتارهای زیست‌محیطی اثرگذارند.

فو و همکاران^۱ (۲۰۱۸)، آگاهی و رفتار زیست‌محیطی بر محیط دانشگاه در چین را مورد بررسی قرار داد. نتایج نشان داد که رفتارهای محیط‌زیستی میان هر سه گروه دانشجویان، مدیران و اعضای هیئت‌علمی رایج‌تر از آگاهی زیست‌محیطی بوده و آگاهی زیست‌محیطی در سطح پایین‌تری نسبت به رفتار زیست‌محیطی قرار گرفته است. عوامل فرهنگی و اجتماعی نیز بر رفتار زیست‌محیطی تأثیرگذار بوده‌اند. به‌ویژه میان مدیران که تأییدی بر فهم ما از چرایی شکاف آگاهی رفتار است. همچنین پاسخگویان در رفتارهای زیست‌محیطی خصوصی بیشتر از رفتارهای زیست‌محیطی عمومی مشارکت داشته‌اند و گستره رفتارهای زیست‌محیطی خصوصی از رفتارهای زیست‌محیطی عمومی بیشتر بوده است.

بالوندی و همکاران^۲ (۲۰۱۹)، رابطه بین ملاحظات زیست‌محیطی مردم و رفتار طرفدار محیط‌زیست در لیتوانی را مطالعه نمودند. نتایج

3. Daryantao & Song
4. Handy et al
5. Liu et al
6. Smith & Kingston

1. Fu et al
2. Balundè et al

متغیرهای سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی پرسشنامه محقق‌ساخته و برای سنجش و اندازه‌گیری رفتارهای محیط‌زیستی از پرسشنامه کایزر و همکاران (۱۹۹۹) در چهار بعد رفتار مصرف انرژی، رفتار حفاظت از محیط‌زیست، رفتار زیست‌محیطی در سفر و الگوی خرید زیست‌محیطی استفاده شد.

از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون برای آزمون روابط متغیرها در سطح سنجش فاصله‌ای استفاده شد. همچنین از اعتبار صوری استفاده شده و ابزار اندازه‌گیری از پایایی لازم برخوردار است و مقدار آلفای رفتارهای زیست‌محیطی $0/858$ است. در سایر متغیرها نیز، مقادیر ضریب آلفای کرونباخ بیشتر از مقدار $0/70$ بوده است. در متغیرهای سرمایه فرهنگی $0/886$ و سرمایه اجتماعی $0/820$ است.

جمعیت‌شناختی فردی و همچنین عوامل نگرشی و اجتماعی مختلف مانند جهان‌بینی بوم‌شناختی، هویت اجتماعی و دل‌بستگی به مکان را شناسایی کرده و رابطه آن‌ها را با توجه و رفتار طرفدار محیط‌زیست بررسی می‌کند.

روش انجام پژوهش

این پژوهش به روش پیمایشی انجام گرفته است. از نظر هدف کاربردی می‌باشد. جامعه آماری شامل مجموعه افراد بالای ۱۸ ساله در شهر ساری استان مازندران (۲۴۱۶۸۵ نفر) می‌باشند. حجم نمونه براساس فرمول کوکران و با لحاظ کردن پیش توزیع، ۴۰۰ نفر است. روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای است. روش پژوهش، براساس ماهیت و روش انجام کار و از لحاظ روابط بین متغیرهای مستقل و وابسته از نوع پژوهش‌های همبستگی است. ابزار گردآوری داده‌ها، برای

جدول ۱- الف. تعاریف عملیاتی مفاهیم

مفهوم	مؤلفه	شاخص
الگوهای رفتارهای زیست‌محیطی	رفتار مصرف انرژی	بخاری اتاق‌هایی که لازم نیست گرم باشد خاموش می‌کنم.
		درجه آب‌گرم‌کن زمانی که از آن استفاده نمی‌شود کم می‌کنم.
		از وسایل گازسوز استاندارد استفاده می‌کنم.
		از لباس گرم در فصل سرما به‌جای زیاد کردن شعله بخاری استفاده می‌کنم.
		درجه حرارت وسایل گرمازا برای صرفه‌جویی انرژی کم می‌کنم.
		از لامپ کم‌مصرف جهت روشنایی خانه استفاده می‌کنم.
		چراغ‌های اضافی در منزل را خاموش می‌کنم؟
		دوشاخه وسایل برقی را که از آن استفاده نمی‌کنم می‌کشم.
		هنگام شستشوی دست و صورت، شیر آب را که نیاز نداشته باشم می‌بندم.
		هنگام مسواک زدن شیر آب را می‌بندم
الگوهای رفتارهای زیست‌محیطی	رفتار حفاظت از محیط‌زیست	هنگام استحمام دوش آب را زمانی که نیاز ندارم می‌بندم.
		از شیر آب، هنگام شستشوی ظروف به‌صورت متناوب استفاده می‌کنید.
		در کوچ و خیابان زباله نمی‌ریزم.
		در موقع گردش و تفریح در طبیعت زباله‌های خود را جمع می‌کنم.
		در موقع گردش و تفریح سعی می‌کنم به طبیعت آسیبی نرسانم.
		برای حفاظت از محیط‌زیست سعی می‌کنم زباله کمتری تولید کنم
		من زباله‌های موجود را به سطل زباله می‌ریزم حتی اگر زباله‌ها را فرد دیگری رها کرده باشد.
		اگر آتش درست کرده باشم سعی می‌کنم از خاموش شدن کامل آتش مطمئن باشم.
		در طول سفر و گردش از ظروف یکبار مصرف استفاده نمی‌کنم.
		هنگام ترک محل گردش و حین مسافرت، زباله‌ها را شخصاً جمع می‌کنم.
الگوی خرید	رفتار در سفر	در سفر و گردش، همیشه کیسه‌زباله‌ای را با خود به همراه می‌برم.
		در سفر و گردش وسایل و زیراندازم را روی چمن و سبزه‌ها قرار نمی‌دهم.
		حین سفر و گردش، از غذاهای آماده در ظروف یک‌بارمصرف استفاده می‌کنم
		اگر برای گردش به جنگل یا پارک بروم، برای گرم شدن و یا تهیه غذا آتش درست می‌کنم.
		اغلب موادی که خریداری می‌کنم دارای بسته‌بندی‌های پلاستیکی هستند.
		هنگام خرید سعی می‌کنم پلاستیک با خودم ببرم و از مغازه‌دار یا فروشگاه پلاستیک نگیرم.
		کیسه پلاستیک‌هایی را می‌خرم که از طریق بازیافت تولید شده باشد.
		از نزدیک‌ترین مغازه یا پاساژ محلی خرید می‌کنم.
		بیشتر تولیدات محلی را تهیه می‌کنم.

جدول ۱- ب. تعاریف عملیاتی مفاهیم

مفهوم	مؤلفه	شاخص
الگوهای رفتارهای زیست‌محیطی	الگوی خرید	هنگام خرید مواد غذایی به طبیعی بودن آن اهمیت می‌دهم.
		بیشتر محصولات سبز (محیط‌زیستی) را خریداری می‌کنم.
		وسایلی را خریداری می‌کنم که دارای برچسب استاندارد باشند.
		بازدید از موزه‌هایی که در آن‌ها اشیای تاریخی و هنری ارزشمند وجود دارد.
سرمایه فرهنگی	تجسم یافته	دین بناهای تاریخی و دانستن مطالبی درباره تاریخ و سرگذشت این بناها.
		عکس‌برداری از بناهای تاریخی، مناظره طبیعی یا وقایع اجتماعی
		تماشای تئاتر از نزدیک و در سالن تئاتر به صورت زنده
		بازدید از گالری‌های آثار هنری مثل نقاشی، خطاطی و ...
عینیت یافته	عینیت یافته	گوش دادن به موسیقی
		یادگیری زبان‌های خارجی
		خواندن کتاب‌های مهم تاریخ ایران یا بقیه کشورها.
		خواندن کتاب‌های ادبیات کلاسیک ایران مثل آثار حافظ، سعدی، مولانا و ...
نهادینه شده	نهادینه شده	تماشای فیلم‌های پیچیده و اجتماعی که باید درباره آن‌ها کلی فکر کرد.
		دیدن نقاشی‌های پیچیده و شاهکارهای نقاشان بزرگ که باید درباره آن‌ها کلی فکر کرد.
		فکر کردن درباره پیام یا معنای یک نقاشی یا مجسمه هنری.
		رفتن به سخنرانی، کنفرانس‌ها و سمینارها
آگاهی	آگاهی	تقریباً چند جلد کتاب غیردرسی در خانه شما وجود دارد؟... جلد
		به‌طور متوسط سالی چند جلد کتاب می‌خوانید؟... جلد
		به‌طور متوسط می‌توانید بگویید سالانه چند جلد کتاب غیردرسی در خانواده شما خریداری می‌شود؟... جلد
		به‌طور متوسط در هر شبانه‌روز چند ساعت روزنامه یا مجله می‌خوانید؟... ساعت
سرمایه اجتماعی	مشارکت اجتماعی	میزان برخورداری از گواهی‌نامه‌های معتبر آموزشی و فرهنگی.
		مدارک تحصیلی.
		اسناد فرهنگی - هنری ثبت شده به نام فرد و کارت‌های عضویت در مراکز، مؤسسات و نهادهای فرهنگی مختلف
		از شیشه‌های دوجداره در ساختمان‌ها استفاده می‌کنم.
مشارکت اجتماعی	مشارکت اجتماعی	از پنجره‌های نورگیر در ساختمان‌ها استفاده می‌کنم.
		محل سکونت‌مان رو به آفتاب است.
		از رنگ روشن برای نقاشی محل سکونت‌مان استفاده می‌کنم.
		در خانه از پرده‌ها و میلمان رنگ روشن استفاده می‌کنم.
مشارکت اجتماعی	مشارکت اجتماعی	برای دیوارهای منزل از کاشی و سرامیک با رنگ روشن استفاده می‌کنم.
		برای رفتن به محل کار یا دانشگاه از وسایل نقلیه عمومی استفاده می‌کنم.
		مصرف بنزین را تا جایی که امکان دارد، پایین نگه می‌دارم.
		وقتی هوا آلوده است، از ماشین شخصی استفاده نمی‌کنم.
مشارکت اجتماعی	مشارکت اجتماعی	برای حمایت از محیط‌زیست کمتر از خودرو شخصی‌ام استفاده می‌کنم.
		از ظروف و بطری‌های شیشه‌ای مجدداً استفاده می‌کنم (مثلاً برای مربا و ترشیجات)
		از کاغذهای باطله دوباره استفاده می‌کنم (مثلاً برای نوشتن یادداشت)
		لباس‌هایی را که استفاده نمی‌کنم به دیگران می‌دهم تا از آن‌ها استفاده کنند.
مشارکت اجتماعی	مشارکت اجتماعی	وسایل خانه را که دیگر نمی‌خواهم استفاده کنم، به دیگران می‌دهم تا از آن‌ها استفاده کنند.
		از وسایل بازیافت شده همچون دستمال کاغذی بازیافت شده استفاده می‌کنم.
		به‌موقع کیسه‌زباله را بیرون در می‌گذارم.
		بطری‌های خالی، کاغذ و دیگر زباله‌ها را تفکیک می‌کنم.
مشارکت اجتماعی	مشارکت اجتماعی	در صورت مشاهده فردی که زباله‌های خود را در محیط رها کند، به او تذکر می‌دهم.
		زباله‌های تولید شده در منزل را تفکیک می‌کنم.
		اگر فردی مشکلی داشته باشد و از من کمک بخواهد کمکش می‌کنم.
		با دوستانم رفت‌وآمد خانوادگی هم دارم.
مشارکت اجتماعی	مشارکت اجتماعی	با فامیل‌های نزدیکم رفت و آمد خانوادگی دارم.
		از مشارکت در فعالیت‌های جمعی احساس لذت می‌برم.
		دوستانی از سایر اقوام و زبان‌ها دارم.
		برای فامیل شدن، قوم و زبان برایم مهم نیست.
مشارکت اجتماعی	مشارکت اجتماعی	اگر مشکلی برایم پیش آید دوستانم از من حمایت می‌کنند.

جدول ۱- ج. تعاریف عملیاتی مفاهیم

مفهوم	مؤلفه	شاخص
مشارکت اجتماعی		اگر مشکلی برایم پیش آید فامیل و بستگانم از من حمایت می‌کنند.
		در رابطه با زندگی شخصی‌ام با نزدیکان خود به‌راحتی صحبت می‌کنم.
		معمولاً افراد جامعه ارزش‌های اخلاقی را رعایت می‌کنند.
		به گفته‌های مسئولان جامعه اعتقاد کامل دارم.
		در هیئت‌های مذهبی مشارکت می‌کنم.
سرمايه اجتماعی		اگر هیئت‌های مذهبی نیاز مالی داشتند کمکشان می‌کنم.
		در انتخابات شوراها مشارکت فعالانه‌ای دارم.
		در انجمن‌های محلی (انجمن اسلامی، انجمن‌های خیریه و...) عضو هستم.
		اعتماد به اعضای خانواده
		اعتماد به فامیل و خویشاوندان
اعتماد اجتماعی مشارکت اجتماعی		اعتماد به دوستان
		اعتماد به همکاران و یا همکلاسی‌ها
		اعتماد به همسایگان
		اعتماد به همشهری‌ها
		اعتماد به سایر مردم ایران
		اعتماد به هم‌استانی‌ها
		اعتماد به غریبه‌ها
		اعتماد به اصناف
		به مدیران دولتی اعتماد دارم.
		شورای شهرمان وظایف مرتبط با حوزه کاری‌اش را به‌درستی انجام می‌دهد.

است. این شهرستان در شرق استان مازندران قرار دارد و از ۶ بخش مرکزی، رودپی شمالی، رودپی، چهاردانگه، دودانگه، کلیجان رستاق تشکیل شده است. شهرستان ساری از شمال به دریای مازندران، از مشرق به شهرستان‌های نکا و میانرود، از جنوب به استان سمنان و از مغرب به شهرستان‌های قائم‌شهر، سوادکوه، جویبار و سوادکوه شمالی محدود می‌شود. این شهرستان از پرجمعیت‌ترین شهرستان‌های شمال کشور است. مرکز این شهرستان، شهر ساری هم‌زمان، مرکز استان مازندران است (غلامی و همکاران، ۱۴۰۱:۱۰).

محدوده مورد مطالعه

استان مازندران یکی از پرجمعیت‌ترین مناطق ایران از لحاظ تراکم جمعیتی با ۲۲ شهرستان است. این استان از شمال با دریای مازندران از غرب با استان‌های گیلان و قزوین، از جنوب با استان تهران، از جنوب شرق با استان سمنان و از غرب با استان گلستان همسایه است. این استان براساس گزارش مرکز آمار ایران در سال ۱۴۰۱، ۲۳۷۵۶ کیلومتر مربع مساحت و ۳۲۸۰۵۸۲ نفر جمعیت و تراکم جمعیت ۱۲۷ نفری در هر کیلومتر مربع دارد.

شهرستان ساری بزرگ‌ترین شهرستان استان مازندران

شکل ۱. آلودگی زیست‌محیطی شهر ساری

شکل ۲. آلودگی زیست‌محیطی شهر ساری

شکل ۳. موقعیت استان مازندران در تقسیمات جغرافیایی ایران و شهر ساری در استان

پاسخگویان دارای تحصیلات دکتری بوده‌اند. حدود ۲۲/۵ درصد نیز از تحصیلات فوق لیسانس برخوردارند. حدود ۶۸/۳ درصد مرد بوده و ۳۱/۸ درصد زن می‌باشند. اکثر افراد مورد مطالعه (۱۷ درصد) میزان درآمد ماهیانه‌ای بین سه تا چهار میلیون تومان داشته‌اند. حدود ۱۵/۴ درصد درآمد چهار تا پنج میلیون و ۷/۵ درصد نیز درآمد بیش از میلیون تومان داشته‌اند. حدود ۱۵/۳ درصد میزان درآمد ماهیانه خانوارشان دو تا دو و نیم میلیون تومان و ۱۱/۸ درصد نیز دارای درآمد دو و نیم تا سه میلیون تومان در ماه بوده است.

یافته‌ها

بررسی یافته‌های توصیفی نشان داد که حدود ۳۰/۷ درصد در سن ۳۰ تا ۳۹ سال بوده و دارای بیشترین فراوانی بوده‌اند. همچنین تعداد ۲۸ نفر معادل ۷ درصد از افراد در سن بیشتر از ۶۰ سال قرار داشته‌اند و دارای کم‌ترین فراوانی می‌باشند. میانگین سن پاسخگویان برابر با ۳۸/۶ سال است. حدود ۶۹ درصد متأهل بوده و ۲۴/۵ درصد مجرد هستند. حدود ۴/۸ درصد مطلقه و ۱/۷ درصد نیز همسرشان فوت شده است. حدود ۳۳/۵ درصد پاسخگویان لیسانس بوده و ۲/۱ درصد از

که ۴۸/۵ درصد در طبقه اجتماعی متوسط بوده و دارای بیشترین فراوانی بوده‌اند. در حالی که حدود ۱۰/۳ درصد از پاسخگویان در طبقه پایین قرار دارند. حدود ۲۴/۵ درصد در طبقه متوسط رو به پایین، حدود ۱۴ درصد در طبقه متوسط رو به بالا و حدود ۲/۳ درصد نیز در طبقه اجتماعی بالا قرار دارند.

از نظر وضعیت اشتغال، بیشترین تعداد پاسخ‌دهنده مربوط به شاغلین است. اکثر افراد مورد مطالعه در این پژوهش (۷۰/۷ درصد) شاغل هستند. حدود ۷/۸ درصد دانش‌آموز و دانشجو، حدود ۶ درصد دارای درآمد بدون کار (بازنشسته) و ۶ درصد نیز بیکار (در جستجوی کار) هستند. و حدود ۸/۵ درصد وضعیت اشتغال‌شان خانه‌دار بوده است. نتایج نشان می‌دهد

جدول ۲. یافته‌های توصیفی

سن	فراوانی	درصد	تحصیلات	فراوانی	درصد
کمتر از ۲۹	۱۰۷	۲۶/۸	ابتدایی و راهنمایی	۱۶	۴
۳۰-۳۹	۱۲۳	۳۰/۷	دبیرستان	۱۴	۳/۵
۴۰-۴۹	۹۷	۲۴/۲	دیپلم	۷۶	۱۹
۵۰-۵۹	۴۵	۱۱/۳	فوق‌دیپلم	۳۷	۹/۳
بیشتر از ۶۰	۲۸	۷	لیسانس	۱۳۴	۳۳/۵
جمع	۴۰۰	۱۰۰	فوق‌لیسانس	۹۰	۲۲/۵
وضعیت تأهل	فراوانی	درصد	دکتری	۸	۲/۱
مجرد	۹۸	۲۴/۵	بی‌پاسخ	۲۵	۶/۳
متاهل	۲۷۶	۶۹	جمع	۴۰۰	۱۰۰
همسر فوت شده	۷	۱/۷	درآمد ماهیانه (میلیون تومان)	فراوانی	درصد
مطلقه	۱۹	۴/۸	کمتر از یک	۴۰	۱۰
جمع	۴۰۰	۱۰۰	یک تا یک و نیم	۳۲	۸
جنسیت	فراوانی	درصد	یک و نیم تا دو	۳۳	۸/۳
مرد	۲۷۳	۶۸/۲	دو تا دو و نیم	۶۱	۱۵/۳
زن	۱۲۷	۳۱/۸	دو و نیم تا سه	۴۷	۱۱/۸
جمع	۴۰۰	۱۰۰	سه تا چهار	۶۸	۱۷
وضعیت اشتغال	فراوانی	درصد	چهار تا پنج	۶۲	۱۵/۴
شاغل	۲۸۳	۷۰/۷	بیش از پنج	۳۰	۷/۵
بیکار (در جستجوی کار)	۲۴	۶	بی‌پاسخ	۲۷	۶/۷
خانه‌دار	۳۴	۸/۵	جمع	۴۰۰	۱۰۰
دانش‌آموز و دانشجو	۳۱	۷/۸	طبقه اجتماعی	فراوانی	درصد
دارای درآمد بدون کار (بازنشسته)	۲۴	۶	طبقه پایین	۴۱	۱۰/۳
بدون پاسخ	۴	۱	متوسط رو به پایین	۹۸	۲۴/۵
جمع	۴۰۰	۱۰۰	متوسط	۱۹۴	۴۸/۵
			متوسط رو به بالا	۵۶	۱۴
			طبقه بالا	۹	۲/۳
			بی‌پاسخ	۲	۰/۵
			جمع	۴۰۰	۱۰۰

میزان رفتار زیست‌محیطی‌شان را در حد خیلی کم می‌دانند. حدود ۱۹/۳ درصد در حد کم، حدود ۲۵/۵ درصد در حد متوسط، حدود ۲۸ درصد در حد زیاد و حدود ۱۷ درصد نیز میزان رفتار زیست‌محیطی‌شان را در حد خیلی زیاد می‌دانند.

یافته‌ها نشان داد میانگین الگوهای رفتار زیست‌محیطی در بین افراد نسبتاً بالا بوده و میانگین آن از عدد ۵ برابر با ۳/۷۸ است. افراد بر اساس طیف لیکرت پنج گزینه‌ای از خیلی کم تا خیلی زیاد به آن پاسخ داده‌اند. در مجموع حدود ۱۰/۲ درصد

جدول ۳. توزیع پاسخگویان برحسب متغیرهای مستقل و وابسته

متغیرها	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	جمع	میانگین از ۵
رفتار مصرف انرژی	تعداد	۳۶	۷۴	۸۰	۱۴۶	۶۴	۴۰۰
	درصد	۹	۱۸/۵	۲۰	۳۶/۵	۱۶	۱۰۰
رفتار حفاظت از محیط زیست	تعداد	۴۲	۵۰	۷۷	۱۱۰	۱۲۱	۴۰۰
	درصد	۱۰/۵	۱۲/۵	۱۹/۲	۲۷/۵	۲۰/۳	۱۰۰
رفتار زیست‌محیطی در سفر	تعداد	۴۵	۹۷	۱۲۰	۹۸	۳۰	۴۰۰
	درصد	۱۱/۳	۲۴/۳	۳۲/۵	۲۴/۵	۷/۵	۱۰۰
الگوی خرید زیست‌محیطی	تعداد	۴۰	۸۴	۱۲۳	۹۷	۵۶	۴۰۰
	درصد	۱۰	۲۱	۳۰/۷	۲۴/۳	۱۴	۱۰۰
مجموع رفتار زیست‌محیطی	تعداد	۴۱	۷۷	۱۰۲	۱۱۲	۶۸	۴۰۰
	درصد	۱۰/۲	۱۹/۳	۲۵/۵	۲۸	۱۷	۱۰۰
سرمایه فرهنگی	تعداد	۵۲	۸۴	۱۲۷	۸۹	۴۸	۴۰۰
	درصد	۱۳	۲۱	۳۱/۸	۲۲/۲	۱۲	۱۰۰
سرمایه اجتماعی	تعداد	۵۰	۱۰۸	۱۲۷	۷۶	۳۹	۴۰۰
	درصد	۱۲/۵	۲۷	۳۱/۷	۱۹	۹/۸	۱۰۰
آگاهی	تعداد	۵۲	۱۰۸	۱۳۹	۶۱	۴۰	۴۰۰
	درصد	۱۳	۲۷	۳۴/۸	۱۵/۲	۱۰	۱۰۰
اعتماد اجتماعی	تعداد	۵۰	۱۰۹	۱۳۹	۶۱	۴۱	۴۰۰
	درصد	۱۲/۵	۲۷/۲	۳۴/۸	۱۵/۳	۱۰/۲	۱۰۰
مشارکت اجتماعی	تعداد	۵۱	۱۰۷	۱۱۸	۸۷	۳۷	۴۰۰
	درصد	۱۲/۸	۲۶/۸	۲۹/۵	۲۱/۷	۹/۲	۱۰۰

نتایج نشان می‌دهد که حدود ۱۳ درصد افراد میزان سرمایه فرهنگی در حد خیلی کم است. حدود ۲۱ درصد در حد کم، حدود ۳۱/۸ درصد در حد متوسط، حدود ۲۲/۲ درصد در حد زیاد و حدود ۱۲ درصد نیز میزان سرمایه فرهنگی‌شان در حد خیلی زیاد است. میانگین سرمایه فرهنگی در بین افراد نسبتاً پایین بوده و میانگین آن ۲/۷۹ است. همچنین حدود ۱۲/۵ درصد میزان سرمایه اجتماعی‌شان را در حد خیلی کم بوده است. حدود ۲۷ درصد در حد کم، حدود ۳۱/۷ درصد در حد متوسط، حدود ۱۹ درصد در حد زیاد و حدود ۹/۸ درصد نیز میزان سرمایه اجتماعی‌شان در حد خیلی زیاد بوده است. میانگین سرمایه اجتماعی برابر با ۳/۰۴ است.

برای بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها از آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف استفاده شد. در متغیر رفتارهای زیست‌محیطی مقدار آزمون برابر با ۰/۸۸۰ و سطح معناداری آن ۰/۲۹۲ است. در این آزمون سطح معنی‌داری برای متغیرهای سرمایه اجتماعی و میزان سرمایه فرهنگی بیشتر از ۰/۰۵ بوده است. بنابراین نرمال بودن آن‌ها از لحاظ این آزمون تأیید می‌شود.

جدول ۴. نتایج حاصل از آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف

متغیرها	مقدار آماره	سطح معناداری
رفتارهای زیست‌محیطی	۰/۸۸۰	۰/۲۹۲
سرمایه فرهنگی	۰/۷۸۹	۰/۵۶۲
سرمایه اجتماعی	۰/۹۸۸	۰/۲۷۱

یکی از فرضیه‌ها این است که بین سرمایه فرهنگی و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه معنادار وجود دارد. با توجه به سطح سنجش و آزمون نرمال بودن داده‌ها در متغیرهای سرمایه فرهنگی و رفتارهای زیست‌محیطی، برای بررسی رابطه متغیرها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که ضریب همبستگی پیرسون بین سرمایه فرهنگی و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه معنادار وجود دارد. با توجه به سطح سنجش و آزمون نرمال بودن داده‌ها در متغیرهای سرمایه فرهنگی و رفتارهای زیست‌محیطی، برای بررسی رابطه متغیرها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که ضریب همبستگی پیرسون بین سرمایه فرهنگی و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه معنادار وجود دارد. هرچه میزان سرمایه فرهنگی بیشتر شود، میزان رفتار زیست‌محیطی افزایش می‌یابد و برعکس هر چه میزان سرمایه فرهنگی کمتر شود، میزان رفتار زیست‌محیطی در بین آنان کاهش می‌یابد.

نتایج نشان می‌دهد که حدود ۱۳ درصد افراد میزان سرمایه فرهنگی در حد خیلی کم است. حدود ۲۱ درصد در حد کم، حدود ۳۱/۸ درصد در حد متوسط، حدود ۲۲/۲ درصد در حد زیاد و حدود ۱۲ درصد نیز میزان سرمایه فرهنگی‌شان در حد خیلی زیاد است. میانگین سرمایه فرهنگی در بین افراد نسبتاً پایین بوده و میانگین آن ۲/۷۹ است. همچنین حدود ۱۲/۵ درصد میزان سرمایه اجتماعی‌شان را در حد خیلی کم بوده است. حدود ۲۷ درصد در حد کم، حدود ۳۱/۷ درصد در حد متوسط، حدود ۱۹ درصد در حد زیاد و حدود ۹/۸ درصد نیز میزان سرمایه اجتماعی‌شان در حد خیلی زیاد بوده است. میانگین سرمایه اجتماعی برابر با ۳/۰۴ است.

جدول ۵. ضریب همبستگی پیرسون بین سرمایه فرهنگی و رفتار زیست‌محیطی

متغیر وابسته	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری	نتیجه
رفتار زیست‌محیطی	۰/۱۳۵**	۰/۰۰۷	همبستگی مثبت و معنادار
رفتار مصرف انرژی	۰/۰۹۰	۰/۰۷۳	همبستگی مثبت و معنادار
رفتار حفاظت از محیط‌زیست	۰/۱۵۷**	۰/۰۰۸	همبستگی مثبت و معنادار
رفتار در سفر	۰/۱۰۰*	۰/۰۴۶	عدم همبستگی معنادار
الگوی خرید	۰/۰۷۶	۰/۱۳۱	عدم همبستگی معنادار

نهادینه شده با رفتار زیست‌محیطی همبستگی معناداری وجود دارد. جهت همبستگی مثبت بوده ولی شدت رابطه پایین است. مقدار ضریب همبستگی به ترتیب برابر با ۰/۱۲۸، ۰/۲۷۲ و ۰/۱۱۰ است.

متغیر رفتار زیست‌محیطی دارای چهار بعد بوده که رابطه دو بعد (رفتار در سفر و رفتار حفاظت از محیط‌زیست) با میزان سرمایه فرهنگی مثبت و معنادار است. دو بعد دیگر با سرمایه فرهنگی همبستگی معناداری ندارند. بین ابعاد سه‌گانه سرمایه فرهنگی یعنی سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته، عینیت یافته و

جدول ۶. ضریب همبستگی پیرسون بین ابعاد سرمایه فرهنگی و رفتار زیست‌محیطی

ابعاد سرمایه فرهنگی	ضریب همبستگی	سطح معناداری	نتیجه
تجسم‌یافته	۰/۱۲۸**	۰/۰۰۹	تأیید
عینیت یافته	۰/۲۷۲**	۰/۰۰۰	تأیید
نهادینه شده	۰/۱۱۰*	۰/۰۱۷	تأیید

زیست‌محیطی، میزان رفتار زیست‌محیطی نیز افزایش می‌یابد و با کاهش در آگاهی، میزان رفتار زیست‌محیطی نیز کاهش می‌یابد. نتایج آزمون همبستگی بیانگر وجود همبستگی متوسط و مثبت بین دو متغیر می‌باشد. بین متغیر اعتماد اجتماعی و متغیر رفتار زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود ندارد. مقدار ضریب همبستگی ۰/۰۷۱ و سطح معناداری آن برابر با ۰/۱۵۱ است. ضریب همبستگی پیرسون بین میزان مشارکت اجتماعی و رفتار زیست‌محیطی برابر با ۰/۱۲۲ و سطح معناداری آن ۰/۰۱۴ است. به دلیل اینکه سطح معناداری در ضریب همبستگی کمتر از پنج درصد است، لذا رابطه معناداری بین دو متغیر میزان مشارکت اجتماعی و رفتار زیست‌محیطی وجود دارد.

در فرضیه دوم به بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست‌محیطی پرداخته شد. یافته‌ها نشان داد که ضریب همبستگی پیرسون بین میزان سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست‌محیطی برابر با ۰/۳۱۱ و سطح معناداری آن صفر است. بین میزان سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست‌محیطی آنان رابطه مثبت و مستقیم موجود می‌باشد. بدین صورت که هر چه میزان سرمایه اجتماعی بیشتر شود، رفتارهای زیست‌محیطی افزایش می‌یابد و برعکس هرچه میزان سرمایه اجتماعی کمتر شود، میزان رفتارهای زیست‌محیطی کاهش می‌یابد.

نتیجه این آزمون حاکی از آن است که رابطه مستقیمی در سطح معناداری صفر و همبستگی ۰/۴۹۷ بین متغیر آگاهی و متغیر رفتار زیست‌محیطی وجود دارد؛ یعنی با افزایش در آگاهی

جدول ۷. ضریب همبستگی پیرسون بین میزان سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست‌محیطی

سرمایه اجتماعی	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری	نتیجه
آگاهی	۰/۴۹۷	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه
اعتماد اجتماعی	۰/۰۷۱	۰/۱۵۱	رد فرضیه
مشارکت اجتماعی	۰/۱۲۲	۰/۰۱۴	همبستگی مثبت و معنادار
سرمایه اجتماعی	۰/۳۱۱	۰/۰۰۰	تأیید فرضیه

تولرانس، درجه اغماض و آزمون دوربین- واتسون مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که می‌توان از تحلیل رگرسیون چندمتغیره برای بررسی رابطه بین متغیرهای مستقل و رفتار زیست‌محیطی استفاده نمود.

برای بررسی و آزمون فرضیات پژوهش علاوه بر ضرایب همبستگی از تحلیل رگرسیون چندمتغیره به شیوه هم‌زمان یا توأم (اینتر) استفاده شد. پیش فرض‌های مهم تحلیل رگرسیون مانند عدم وجود رابطه هم خطی بالا بین متغیرهای مستقل و مستقل بودن خطاها از یکدیگر با استفاده شاخص‌های میزان

جدول ۸. مقادیر ضرایب رگرسیونی میزان رفتار زیست‌محیطی

متغیرها	ضریب رگرسیون	خطای استاندارد	ضریب بتا	آزمون T	سطح معناداری	تولرانس	درجه اغماض
مقدار ثابت	۹۵/۷۸	۵/۰۱		۱۹/۱۱	۰/۰۰۰		
سرمایه اجتماعی	۰/۳۹۱	۰/۰۹۲	۰/۲۰۸	۴/۲۴	۰/۰۰۰	۰/۹۸۸	۱/۰۱۹
سرمایه فرهنگی	۰/۱۵۵	۰/۰۶۹	۰/۱۰۹	۲/۲۳	۰/۰۲۶	۰/۹۸۵	۱/۰۱۵
ضریب همبستگی	ضریب تعیین	خطای استاندارد		آزمون دوربین واتسون	آماره F	سطح معناداری	
۰/۴۸۱	۰/۲۳۱	۱۴/۷		۱/۵۷	۱۲/۸۱	۰/۰۰۰	

می‌مندی و همکاران (۱۳۹۳) و نوروزیان (۱۳۹۶) هماهنگ و همسو است.

از دیگر یافته‌های مهم رابطه بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی مانند اعتماد اجتماعی، آگاهی، مشارکت اجتماعی با رفتار محیط‌زیستی است. یافته‌ها حاکی است که بین عضویت در شبکه‌های مدنی و رفتار زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد. هر چه عضویت در شبکه‌های مدنی بیشتر شود، میزان رفتار زیست‌محیطی افزایش می‌یابد. هرچند بین آگاهی و رفتار زیست‌محیطی رابطه مستقیم وجود داشته اما بین اعتماد اجتماعی و رفتار زیست‌محیطی رابطه معناداری یافت نشده است. نتیجه آزمون حاکی از آن است که رابطه معناداری بین اعتماد اجتماعی و متغیر رفتار زیست‌محیطی وجود ندارد. مقدار ضریب همبستگی ۰/۰۷۱ و سطح معناداری آن برابر با ۰/۱۵۵ است. نتایج این تحقیق نشان داد که بین مشارکت اجتماعی و رفتار زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد. ضریب همبستگی پیرسون بین میزان مشارکت اجتماعی و رفتار زیست‌محیطی برابر با ۰/۱۲۲ و سطح معناداری آن ۰/۰۱۴ است. بین مشارکت اجتماعی و رفتار زیست‌محیطی رابطه مثبت و مستقیم موجود است. بدین صورت که هر چه میزان مشارکت اجتماعی بیشتر شود، میزان رفتار زیست‌محیطی افزایش می‌یابد و برعکس هر چه میزان مشارکت اجتماعی کمتر شود، میزان رفتار زیست‌محیطی در بین آنان کاهش می‌یابد.

یافته‌ها نشان می‌دهد که رابطه مثبت و معناداری بین آگاهی زیست‌محیطی و رفتار محیط‌زیستی وجود دارد. آگاهی زیست‌محیطی به معنای میزان اطلاعات فرد در مورد مسائل زیست‌محیطی است که به‌عنوان یکی از متغیرهای مهم پیش‌بینی‌کننده رفتارهای زیست‌محیطی معرفی شده است و پژوهشگران مختلفی به تأثیر مثبت آگاهی زیست‌محیطی در رفتار مسئولانه زیست‌محیطی اشاره کرده‌اند. نصرتی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۹)، غلامی و همکاران (۱۳۹۹)، سجاسی و فعال (۱۳۹۷)، رضایی مقدم و شهرکی (۱۴۰۱)، نبوی و مختاری‌هشی (۱۳۹۷)، اسفندیارپور و همکاران (۱۳۹۹)، احمدیان و حقیقتیان (۱۳۹۵)، ادهمی و اکبرزاده (۱۳۹۰) نیز به همین نتایج دست یافته‌اند. نتایج صالحی و همکاران (۱۳۹۱)

مقدار ضریب همبستگی چندگانه برابر با ۰/۴۸۱ است که نشان‌دهنده ضریب همبستگی نسبتاً متوسطی است. ضریب تعیین برابر ۰/۲۳۱ است که نشان می‌دهد مجموعه متغیرهای مستقل، ۲۳/۱ درصد از واریانس و تغییرات متغیر وابسته رفتار زیست‌محیطی را تبیین می‌کنند. مقادیر ضرایب رگرسیونی نشان می‌دهد که بالاترین مقدار بتا به متعلق به سرمایه اجتماعی و کمترین آن به سرمایه فرهنگی تعلق دارد. متغیرها در سطح بیش از ۹۵ درصد معنادار است. به ازای هر واحد تغییر در میزان سرمایه اجتماعی، حدود ۰/۲۰۸ واحد در میزان رفتار زیست‌محیطی تغییر به وجود می‌آید. بنابراین سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی بر رفتارهای زیست‌محیطی اثرگذار هستند.

بحث و نتیجه‌گیری

رفتارهای زیست‌محیطی ضمن اینکه بر بیشتر مسائل و تهدیدهای زیست‌محیطی تأثیر می‌گذارند خود نیز از عواملی تأثیر می‌پذیرند. عوامل متعددی در شکل‌گیری رفتارهای زیست‌محیطی تأثیرگذار هستند. در واقع سعی شد با سنجش رفتارهای محیط‌زیستی عوامل تأثیرگذار بر این رفتارها مانند سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی شناخته شود. یکی از یافته‌ها این است که بین سرمایه فرهنگی و رفتار زیست‌محیطی رابطه مثبت و مستقیم معناداری وجود دارد. هرچه سرمایه فرهنگی بیشتر شود، میزان رفتار زیست‌محیطی افزایش می‌یابد پس عوامل فرهنگی مانند سرمایه فرهنگی، عامل تعیین‌کننده حفظ محیط‌زیست در یک جامعه هستند و در نتیجه حفظ محیط‌زیست منوط به در نظر گرفتن این عوامل و اهمیت دادن به آن‌ها است. یافته‌های نبوی و مختاری‌هشی (۱۳۹۷) نشان داد که بین سرمایه فرهنگی خانواده‌ها و رفتار زیست‌محیطی رابطه مستقیمی وجود دارد، اما در رابطه با خرده مقیاس‌های سرمایه فرهنگی، سرمایه فرهنگی عینیت یافته و تجسم‌یافته اثر مستقیمی بر رفتارهای زیست‌محیطی خانواده‌ها دارند و سرمایه فرهنگی نهادینه شده فاقد اثر مستقیم است. نتایج به دست آمده در این فرضیه با یافته‌های غلامی و همکاران (۱۳۹۹)، نبوی و مختاری‌هشی (۱۳۹۷)، احمدیان و حقیقتیان (۱۳۹۵)، صالحی و امامقلی (۱۳۹۱)، حاجی‌زاده

نتایج پژوهش صالحی و امامقلی (۱۳۹۱) نشان می‌دهد که با وجود شرایط نامناسب و امکانات محدود زیست‌محیطی در استان کردستان رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی افراد مورد مطالعه در حد بالایی بوده است. علاوه بر این، یافته‌ها حاکی از آن است که سرمایه اجتماعی افراد مورد مطالعه در حد نزدیک به متوسط است. آزمون فرضیه نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست‌محیطی رابطه مثبت و مستقیمی وجود دارد. به عبارت دیگر، با افزایش سرمایه اجتماعی، رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی نیز مسئولانه می‌شود. کیانی سلمی و شاطریان (۱۳۹۶) نشان داد که بین مشارکت اجتماعی و آموزش‌های اجتماعی و فرهنگی در خصوص مسائل زیست‌محیطی و حفظ محیط‌زیست رابطه معنادار است، به این صورت که هرچه مشارکت اجتماعی افراد جامعه بیشتر باشد، حفاظت از محیط‌زیست توسط آن‌ها نیز بیشتر است و نیز هر چه افراد جامعه آموزش‌های بیشتری در زمینه مسائل زیست‌محیطی دریافت نمایند با قشری روبه‌رو خواهیم شد که بیشتر به حفظ محیط طبیعی اطراف خود اهمیت می‌دهد.

راهکارها

- با توجه به یافته‌های پژوهش راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود:
- بالا بردن سطح سرمایه فرهنگی؛
  - آشنا کردن بیشتر نوجوانان و جوانان با مسائل زیست‌محیطی مرتبط با حفظ محیط‌زیست؛
  - گسترش آگاهی زیست‌محیطی، انتقال دانش و اطلاعات زیست‌محیطی و افزایش مشارکت اجتماعی در بین شهروندان جهت تقویت، ترویج و توسعه رفتارهای مسئولانه نسبت به محیط‌زیست؛
  - ایجاد گروه‌های داوطلب علاقه‌مند به محیط‌زیست برای تقویت و روشنگری شهروندان جهت بالا بردن آگاهی‌های زیست‌محیطی؛
  - ترغیب مشارکت شهروندان در طرح‌ها و پروژه‌های محیط‌زیستی شهری؛
  - ارائه کارگاه‌های آموزشی با موضوعیت رفتارهای زیست‌محیطی برای شهروندان، جهت حفظ و احیاء محیط‌زیست؛
  - انجام پژوهش‌های کاربردی جهت نهادینه کردن رفتارهای زیست‌محیطی.

نشان می‌دهد که بین آگاهی و رفتار زیست‌محیطی رابطه‌ای ضعیفی وجود دارد. مرزبان و همکاران (۱۳۹۸) نشان دادند که بین آگاهی و رفتار زیست‌محیطی رابطه آماری معناداری وجود داشت به طوری که میزان آگاهی و رفتار زیست‌محیطی زنان بالاتر بود. علی‌رغم وجود آگاهی و نگرش نسبتاً مناسب نسبت به محیط‌زیست، اکثریت افراد به لحاظ رفتار زیست‌محیطی، عملکرد ضعیفی داشته‌اند. برخورداری از آگاهی زیست‌محیطی نمی‌تواند تضمینی برای انجام رفتار زیست‌محیطی باشد، بلکه در این میان نیازمند شرایط و ساختار اجتماعی ترغیب‌کننده و تسهیل‌کننده انجام رفتارهای زیست‌محیطی وجود دارد. بنابراین رفتار حامی محیط‌زیست یکی از عوامل مؤثر حفظ محیط‌زیست است که به میزان زیادی به آگاهی محیط‌زیستی شهروندان بستگی دارد.

یافته‌های محققان زیست‌محیطی نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی متغیر تأثیرگذار بر رفتارهای زیست‌محیطی است. اما، وجود سرمایه اجتماعی صرف، شرط کافی برای بهبود ترجیحات زیست محیطی افراد و سیاست دولت‌ها نیست. زیرا نوع سرمایه اجتماعی و چگونگی نتایج آن متفاوت است و تأثیر کلی آن بر ترجیحات زیست‌محیطی افراد و سیاست دولت‌ها متفاوت است. بر این اساس، به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی دارای دو نوع پیامد مثبت و منفی می‌باشد. انتظار می‌رود پیامدهای مثبت سرمایه اجتماعی باعث به وجود آمدن کنش‌ها و رفتارهای مثبت شود. در نتیجه این فرایند، رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه در قبال محیط‌زیست صورت گیرد. علاوه بر این، انتظار می‌رود پیامدهای منفی سرمایه اجتماعی باعث به وجود آمدن کنش‌ها و رفتارهای منفی شود و به تبع آن رفتارهای زیست‌محیطی غیرمسئولانه‌ای در قبال محیط‌زیست صورت گیرد. نتایج پژوهش خوشفر و همکاران (۱۳۸۸) نشان داد، سرمایه اجتماعی، همبستگی مثبت و قوی با رفتارهای مسئولانه نسبت به محیط‌زیست دارد. این رابطه قوی بین میزان سرمایه اجتماعی افراد (اعتماد نهادی، اعتماد عمومی، مشارکت اجتماعی، امنیت اجتماعی و عضویت مدنی) با رفتارهای مسئولانه آنان نسبت به محیط‌زیست حاکی از این است که هنجارهای اعتماد و مشارکت و همچنین احساس امنیت برکنش اجتماعی افراد نسبت به محیط طبیعی پیرامون خود تأثیر بسزایی دارند.

References

- Adhami, A.R., & Akbarzadeh, E. (2011). A Study on the Effective Cultural Factors Involving in Protection of the Environment in Tehran, *Sociological Studies of Youth Journal*, 1(1), 37. (Inpersian)
- Aghili, S. M., Khoshfar, Gh.R. & Salehi, S. (2008). Social Capital and Responsible Environmental Behaviors in Northern Ira,. (Case Study: Gilan, Mazandaran and Golestan Provinces), *Agricultural Sciences and Natural Resources*, 16(1), 236-250. (Inpersian)
- Ahmadi, A. Y., Rusta, F., & Salamian, D. (2019). An investigation of attitude and enviromental behavior of shirazi citizens. *Sociological Urban Studies*, 10(36), 55-80. (Inpersian)
- Ahmadian, D., & Haghghatian, M. (2015). Sociological analysis of the role of cultural factors in urban environmental behaviors, (case study: citizens of Kermanshah). *Sociological Urban Studies*, 18(6), 76-51. (Inpersian)
- Akram, D. M. (2016). Sanitation, Health and Development Deficit in India: A Sociological Perspective. *The Environmentalist Journal*, 9(11), 121-145.
- Aghyari Hir, T., Honarvar, H., Alizadeh Aghdam, M.B. (2017). Mediating Role of Consumerism on the Relationship between materialism and ecological footprint (The case of urmia citizens). *Quarterly Journal of Environmental Education and Sustainable Development*, 6(1), 9-18. Dor: [20.1001.1.23223057.1395.5.1.4.9](https://doi.org/10.1001.1.23223057.1395.5.1.4.9) (Inpersian)
- Balundė, A., Perlaviciute, G., & Steg, L. (2019). *The Relationship between People's Environmental Considerations and Pro-environmental Behavior in Lithuania*. *Frontiers in Psychology*, 15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02319>.
- Barnard, S. (2016). Impact of Indian total Sanitation Campaign on Latrine Coverage and Use: A Cross-Sectional Study in Orissa *Three Years Following Programmed Implementation*. *Social Service Review*, 3(8), 65-75. DOI: [10.1371/journal.pone.0071438](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0071438)
- Bourdieu, P. (2017). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Translated by Hassan Chavoshian, third edition, Tehran: Saless publication. (Inpersian)
- Coser, L. (2013). *The lives and thoughts of great sociologists*, Translated by Mohsen Salasi, Tehran: Elmi, 19th edition. (Inpersian)
- Daryantoa, A., & Zening, S. (2020). A meta-analysis of the relationship between place attachment and pro-environmental behave. *Journal of Business Research*, 123, 208-219 <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.09.045>
- Dashtaki, N., Habib, F., & Majedi, H. (2021). Explaining Citizens' Environmental Ethics in the sublimity of the environment: Providing a Conceptual Model. *Research and Urban Planning*, 12(44), 161-172. Doi:[10.30495/JUPM.2021.3781](https://doi.org/10.30495/JUPM.2021.3781) (Inpersian)
- Dastress, F., & Khajeh Nouri, B. (2018). Investigating the Relationship between Sociological Factors and Environmental Behavior of Citizens of Shiraz. *Applied Sociology*, 4(76), 35-58. (Inpersian)
- Esfandiarpour, J., Moradi, A., & Jahanbakhsh, I. (2019). the Relationship between Quality of Life and National Identity with Environmental Culture: A Case Study in Kerman. *Ferdowsi University of Mashhad Journal of Social Sciences*, 17(2), 33-62. <https://doi.org/10.22067/social.2021.58809.0> (Inpersian)
- Farahmand, M., Shokohifar, K., & Sayarkhalaj, Hamed. (2014). A study of Social Factor Affecting Environmental Behavior of Residents of the city of Yazd. *Sociological urban studies (urban studies)*, 4(10), 109-141. (Inpersian)
- Fu, L., Zhang, Y., Xiong, X., & Bai, Y. (2018). Pro-Environmental Awareness and Behaviors on Campus: Evidence from Tianjin, China. *Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 14(1), 427-445. <https://doi.org/10.12973/ejmste/77953>

- Fukuyama, F. (2005). *The End of the Order (Examination of Social Capital and Its Maintenance)*, translated by Gholam Abbas Tavasoli, Tehran: Iranian society, first edition. (In Persian)
- Gholami, A.A., Abbasiesfejr, A. A., Heidarabadi, A.Q. (2019). Cultural Capital and Environmental Behavior (Sari City Case Study). *Social Research Quarterly*, 12(48), 111-133. (Inpersian)
- Gholami, A.A., Abbasiesfejr, A. A., Heidarabadi, A.Q. (2022). Environmental behaviors of women and the effect of religiosity on it in Sari Abstract. *Women's Studies Sociological and Psychological* 19(3), 7 -38. Dor:[10.22051/JWSPS.2022.35321.2408](https://doi.org/10.22051/JWSPS.2022.35321.2408) (Inpersian)
- Hajizadeh, Maimandi, M., & Falakuddin, Z. (2017). A Survey of Socio-Cultural Factors Affecting Responsible Environmental Behavior (Case Study: Citizens of Khorramabad). *Social Development*, 12(1), 7-36. [10.22055/QJSD.2017.13046](https://doi.org/10.22055/QJSD.2017.13046) (In Persian)
- Handy, F., Tally, Katz-Gerro, I., & Greenspan, Yaara, V. (2021). Intergenerational disenchantment? Environmental behaviors and motivations across generations in South Korea. *Geoforum* 121(4), 53-64. [10.1016/j.geoforum.2021.02.020](https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2021.02.020)
- Hassanzadeh, N. (2017). *Sociological Investigation of Social Factors Affecting Environmental Behaviors (Case Study of Gas Energy Consumption Among Households in Shahrekord city)*. Master's Thesis in Sociology, Yasouj University. (Inpersian)
- Jafarinia, Gh.R. (2019). Investigating the impact of social capital on citizens' environmental behaviors (case study: Bushehr city). *Regional Planning Quarterly*, 10(37), 141-150. [Dor: 20.1001.1.22516735.1399.10.37.10.8](https://doi.org/20.1001.1.22516735.1399.10.37.10.8) (Inpersian)
- Jenkins, Richard. (2006). *Pierre Bourdieu*. Translated by Leila Joafshani, Hassan Chavoshian, Tehran: Ney Publishing. (Inpersian)
- kalantari, A.H., Kianpour, M., Mazidi Sharaf Abadi, V., & Lashgari, M. (2016). Sociological Analysis of Sense of Belonging towards Nature (Case Study: Tehran Residents). *Applied Sociology*, 27(2), 1-16. Doi: [10.22108/JAS.2016.20488](https://doi.org/10.22108/JAS.2016.20488) (Inpersian)
- Kayani Salmi, S., & Mohsen, Shaterian, M. (2016). Analysis of social and cultural factors affecting the environment (Case study: Kashan). *Environmental Education and Sustainable Development*, 6(2), 101-116. Dor: [20.1001.1.23223057.1396.6.2.8.2](https://doi.org/20.1001.1.23223057.1396.6.2.8.2) (Inpersian)
- Kollmuss, A. & Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: Why Do People Act Environmentally and What are the Barriers to Pro-Environmental Behavior?. *Environmental Education Research*, 8(3) و 239-260. <http://dx.doi.org/10.1080/13504620220145401>
- Liu, P., Chuanfeng, H., & Minmin, T. (2021). The influence of Internet use on pro-environmental behaviors: An integrated theoretical framework. *Resources, Conservation and Recycling*, 17(1), e0262644
- Mohani Raftar, R., & Naeimi, A. (2022). Analysis of the Relationship between Socio-demographic Characteristics and Environmental Behavior of Rural Women in Halilrood Watershed. *Environmental Education and Sustainable Development*, 10(3), 157-172. <https://doi.org/10.30473/ee.2022.58126.2336> (Inpersian)
- Moharamnejad, N., & Mahnaz T. (2010). Review on social theories and environmental management. *Human & Environment*, 8(1), 3-11. (Inpersian)
- Moradi, G.M. (2013). The Construction and Validation of the construct "Urban participation": Case of Study: City of Kermanshah. *Sociological Urban Studies*, 4(11), 149-180. (Inpersian)

- Movahedmajd, N., & Salamatian, D. (2010). Explaining the environmental behavior of Shiraz youth through spiritual health. *Sociology of Culture and Art Quarterly*, 3(2), 32-53. [HTTPS://DOI.ORG/10.34785/J016.2021.888](https://doi.org/10.34785/J016.2021.888) (Inpersian)
- Navah, A. H., & Forootankia, Sh. (2016). *Environmental Sociology*, Tehran: Sociologists. (Inpersian)
- Nawah, A. R., Hosseini, M. R., Khoshkalam, N. (2021). A Data -based analysis of ecological behavior in the face of corona residues (case of Study: residents over 18 years old in Boroujerd). *Sociological Urban Studies*, 11(38), 27-52. [10.30495/uss.2021.681572](https://doi.org/10.30495/uss.2021.681572) (Inpersian)
- Nosratinejad, F., Serajzadeh, S. H., & Dihol, M. (2019). Sociological explanations of environmental behavior (Case Study: Tehran citizens). *Sustainable Development of Geographical Environment (SDGE)*, 2(2), 33-52. Doi: [10.52547/SDGE.2.2.33](https://doi.org/10.52547/SDGE.2.2.33) (Inpersian)
- Pourtarkarouni, M., Nawah, A. R., & Forootankia, Sh. (2013). The Relationship between Religiosity and Environmental Values and Behaviors (Case Study: the residents of Ahvaz). *Urban Sociological Studies*, 1(1), 77 - 97. (Inpersian)
- Rezaei Moghadam, M., & Shahraki, A. (2022). The study of the environmental behavior of primary school students. *Applied Researches in Management and Humanities*, 3(7), 112 -122. (Inpersian)
- Salehi Amiri, S. R. (2016). *Cultural Concepts and Theories*, Tehran: Ghoghnoos.
- Salehi, S., & Emangholi, L. (2013). Effect of Social Capital on Environmental Behavior Case Study: Kurdistan Province. *Iranian Journal of Sociology*, 13(4), 90-115. Doi: [20.1001.1.17351901.1391.13.4.4.3](https://doi.org/20.1001.1.17351901.1391.13.4.4.3) (Inpersian)
- Smith, M. A., & Kingston, Sh. (2021) Demographic, Attitudinal, and Social Factors That Predict Pro-Environmental Behavior. *Sustainability and Climate Change*, 14(1),47-54 DOI:[10.1089/SCC.2020.0063](https://doi.org/10.1089/SCC.2020.0063)
- Soleimanpouromran, M., Alidadiyani, F., & Sodagar, H.R. (2017). Environment, Politics and Globalization A Historical Review on Environmental Theories. , 2(58), 43-56. (Inpersian) Dor: [20.1001.1.29809088.1396.2.58.4.1](https://doi.org/20.1001.1.29809088.1396.2.58.4.1)
- Tohme, G. (2001). *Cultural and environmental development*. Translated by Mahmoud Sharapour, first edition, Ghazal (Boz).
- Valai, I. (2004). *The Patterns of Behavior with Nature (Environment) from the Perspective of Quran and Sunnah*. Doctoral Dissertation, Faculty of Quran and Hadith Sciences, Azad University, Faculty of Science and Research, Tehran. (Inpersian)
- Zare, B., Niazi Komleh, A., Habibpour, K., & Karami, N. (2020). Meta-analysis of influential factors on environmental behaviors among citizens. *Social Problems of Iran*. 11(1), 281-297. doi:[10.29252/jspi.11.1.281](https://doi.org/10.29252/jspi.11.1.281)
- آقایاری هیر، توکل؛ هنرور، حسین؛ علیزاده اقدم، محمدباقر (۱۳۹۶). نقش واسطه‌ای مصرف‌گرایی در ارتباط بین مادی‌گرایی و ردپای اکولوژیک (مورد مطالعه: شهروندان ارومیه). *مجله آموزش محیط زیست و توسعه پایدار*، ۶(۱)، ۹-۱۸.
- احمدی، علی یار؛ روستا، فاطمه و سلامتیان، درنا (۱۳۹۹). بررسی نگرش و رفتار زیست‌محیطی شهروندان شهر شیراز. *مطالعات جامعه‌شناختی شهری فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱۰(۳۶)، ۵۵-۸۰.
- احمدیان، داریوش و حقیقتیان، منصور (۱۳۹۵). تحلیل جامعه‌شناختی نقش عوامل فرهنگی در رفتارهای زیست‌محیطی شهری (مورد مطالعه: شهروندان کرمانشاه). *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱۸(۶)، ۷۶-۵۱.

- ادهمی، عبدالرضا و اکبرزاده، الهام (۱۳۹۰). بررسی عوامل فرهنگی موثر بر حفظ محیط‌زیست شهر تهران (مطالعه موردی مناطق ۵ و ۱۸). *مجله مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، ۱(۱)، ۶۲-۳۸.
- اسفندیاری‌پور، جمیله؛ مرادی، علی و جهان‌بخش، اسماعیل (۱۳۹۹). رابطه بین کیفیت زندگی و هویت ملی با فرهنگ محیط‌زیستی (مورد مطالعه: شهر کرمان). *علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد*، ۱۷(۲)، ۶۴-۳۳.
- بورديو، پی‌یر (۱۳۹۷). *تمایز نقد اجتماعی قضاوت‌های ذوقی*. ترجمه حسن چاوشیان، نشر ثالث، تهران.
- پورتر کارونی، محمد؛ نواح، عبدالرضا؛ فروتن کیا، شهروز (۱۳۹۰). بررسی رابطه بین میزان دینداری با ارزش‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان (مطالعه موردی: شهر اهواز). *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱(۱)، ۷۷-۹۷.
- تومه، ژرژ (۱۳۸۰). *توسعه فرهنگی و محیط‌زیست*. ترجمه محمود شارع‌پور، چاپ اول، غزال (باز).
- جعفری‌نیا، غلامرضا (۱۳۹۹). بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان (مطالعه موردی: شهر بوشهر). *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۰(۳۷)، ۱۴۱-۱۵۰.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۵). پی‌یر بورديو. ترجمه لیلا جو افشانی، حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.
- حاجی‌زاده‌میمندی، مسعود و فلک‌الدین، زهرا (۱۳۹۶). بررسی عوامل اجتماعی فرهنگی مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه (مورد مطالعه: شهروندان خرم‌آباد). *توسعه اجتماعی*، ۱۲(۱)، ۷-۳۶.
- حسن‌زاده، نسیم (۱۳۹۷). *بررسی جامعه‌شناختی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی (مورد مطالعه مصرف انرژی گاز در بین خانوارهای شهر شهرکرد)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه یاسوج.
- دسترس، فرناز؛ خواجه نوری، بیژن (۱۳۹۸). بررسی رابطه بین عوامل جامعه‌شناختی و رفتار زیست‌محیطی شهروندان شهر شیراز. *جامعه‌شناسی کاربردی* ۴(۷۶)، ۳۵-۵۸.
- دشتکی، نجمه؛ حبیب، فرح و ماجدی، حمید (۱۴۰۰). تبیین اخلاق زیست‌محیطی شهروندان در تعالی محیط‌زیست: ارائه مدل مفهومی. *پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۱۲(۴۴)، ۱۶۱-۱۷۲.
- رضایی مقدم، مریم و شهرکی، عاطفه (۱۴۰۱). مطالعه رفتار زیست‌محیطی دانش‌آموزان دوره ابتدایی. *پژوهش‌های کاربردی در مدیریت و علوم انسانی*، ۳(۷)، ۱۱۲-۱۲۲.
- زارع، بیژن؛ نیازی کومله، اعظم؛ حبیب‌پور گتایی، کرم و کرمی ناصر (۱۳۹۹). فراتحلیل عوامل مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی در بین شهروندان مسائل اجتماعی ایران، ۱۱(۱)، ۲۹۷-۲۸۱.
- سلیمان‌پور عمران، محبوبه؛ علی‌دایانی، فریبا و سوداگر، حمیدرضا (۱۳۹۶). جهانی شدن، سیاست و سواد زیست‌محیطی: سیری تاریخی به مکاتب و نظریه پردازان محیط زیست. *مجله محیط‌زیست و توسعه فرابخشی*، ۲(۵۸)، ۴۳-۵۶.
- صالحی امیری، سید رضا (۱۳۸۶). *مفاهیم و نظریه‌های فرهنگی*. تهران: ققنوس، ۱۳۸۶.
- صالحی، صادق و لقمان، امام‌قلی (۱۳۹۱). بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه موردی: استان کردستان). *جامعه‌شناسی ایران*، ۱۳(۴)، ۹۰-۱۱۵.
- عقیلی، سید محمود؛ خوش‌فر، غلامرضا و صالحی، صادق (۱۳۸۸). سرمایه اجتماعی و رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه در شمال ایران (مطالعه موردی: استان‌های گیلان، مازندران و گلستان). *علوم کشاورزی و منابع طبیعی*، ۱۶(۱)، ۲۳۶-۲۵۰.
- غلامی، علی‌اصغر، عباسی اسفنجیر، علی‌اصغر، حیدرآبادی، ابوالقاسم. (۱۳۹۹). سرمایه فرهنگی و رفتار زیست‌محیطی (مطالعه موردی شهر ساری). *فصلنامه پژوهش اجتماعی*، ۱۲(۴۸)، ۱۱۱-۱۳۳.
- غلامی، علی‌اصغر؛ عباسی اسفنجیر، علی‌اصغر و حیدرآبادی، ابوالقاسم (۱۴۰۰). رفتارهای زیست‌محیطی زنان و اثر دینداری بر آن در شهر ساری. *مطالعات روانشناختی اجتماعی زنان*، ۱۹(۳)، ۷-۳۸.
- فرهمنده، مهناز؛ شکوهی‌فر، کاوه و سیار خلیج، حامد (۱۳۹۳). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی (مطالعه موردی: شهروندان شهر یزد). *مطالعات جامعه‌شناختی شهری (مطالعات شهری)*، ۴(۱۰)، ۱۰۹-۱۴۱.
- فوکویا، فرانسیس (۱۳۸۴). *پایان نظم (بررسی سرمایه اجتماعی و حفظ آن)*. ترجمه غلامعباس توسلی، تهران: جامعه ایرانیان چاپ اول.
- کوزر، لوئیس (۱۳۹۳). *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*. ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی، چاپ نوزدهم.
- کلاتتری، عبدالحسین؛ کیانپور، مسعود؛ مزیدی شرف آبادی، وحید و لشگری، مجتبی (۱۳۹۵). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تعلق‌مندی نسبت به محیط‌زیست (مورد مطالعه: شهروندان تهران). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۷(۲)، ۱۶-۱.

- کیانی سلمی، صدیقه و محسن، شاطریان (۱۳۹۶). شناسایی عوامل اجتماعی فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط‌زیست (مطالعه موردی: شهروندان کاشان). *فصلنامه علمی آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار*، ۶(۲)، ۱۰۱-۱۱۶.
- محرم‌نژاد، ناصر و تهرانی، مهناز (۱۳۸۹). مروری بر نظریه‌های اجتماعی و مدیریت محیط‌زیست. *انسان و محیط‌زیست*، ۸(۱)، ۳-۱۱.
- مرادی، گلرمد (۱۳۹۳). تهیه ابزار مشارکت شهری و برآورد پایایی و روایی آن (مورد مطالعه: شهر کرمانشاه). *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۴(۱۱)، ۱۴۹-۱۸۰.
- مهنی رفتار، رضوان و نعیمی، امیر (۱۴۰۱). تحلیل رابطه بین ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی حوضه آبخیز هلیل‌رود. *آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار*، ۱۰(۳)، ۱۵۷-۱۷۲.
- موحد مجد، مجید و سلامتین، درنا (۱۴۰۰). سلامت معنوی و رفتار زیست‌محیطی (پیمایشی درباره جوانان شیراز). *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۳(۲)، ۳۲-۵۳.
- نصرتی‌نژاد، فرهاد؛ سراج‌زاده، سید حسین و دیهول، منصور (۱۳۹۹). تبیین جامعه‌شناختی رفتار زیست‌محیطی (مطالعه موردی: شهروندان تهرانی). *توسعه پایدار محیط جغرافیایی*، ۲(۲)، ۳۳-۵۲.
- نواح، عبدالحسین و فروتن‌کیا، شهرزاد (۱۳۹۶). *جامعه‌شناسی محیط‌زیست*، تهران: جامعه‌شناسان.
- نواح، عبدالرضا؛ حسینی، محمدرضا و خوشکلام، نرگس (۱۴۰۰). تحلیل داده‌بنیاد رفتار زیست‌محیطی در مواجهه با پسماندهای کرونایی (مطالعه شهروندان بالای ۱۸ سال شهر بروجرد). *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱۱(۳۸)، ۲۷-۵۲.
- ولایی، عیسی. (۱۳۸۴). *الگوهای رفتار با طبیعت (محیط‌زیست) از دیدگاه قرآن و سنت*. پایان‌نامه دکتری، رشته علوم قرآن و احادیث، دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات، تهران.